

MIEP GIES

S ALISON LESLIE GOLD

SJEĆANJE NA
ANNE FRANK

PRIČA ŽENE KOJA JE POMAGALA
U SKRIVANJU OBITELJI FRANK

S engleskoga preveo
DAMJAN LALOVIĆ

Zagreb, 2021.

disput

PROLOG

Ja nisam heroj. Na kraju sam dugog, dugog niza dobrih Nizozemaca koji su činili isto što i ja ili više – mnogo više – u onim mračnim i strašnim vremenima od kojih nas dijele godine i godine, ali koja, u srcima nas koji svjedočimo o njima, kao da su bila jučer. Ne prođe ni dan a da ne mislim o onome što se tada događalo.

Tih je godina više od dvadeset tisuća Nizozemaca pomagalo u skrivanju Židova i drugih kojima je trebalo skrovište. Spremno sam činila što sam mogla kako bih pomogla. Moj suprug također. Nije bilo dovoljno.

Nema ničeg posebnog u vezi sa mnom. Nikad nisam željela posebnu pozornost. Samo sam bila spremna činiti ono što se tražilo i što se u ono vrijeme činilo nužnim. Kad su me uvjerali da ispričam svoju priču, neizbježno sam se zamislila o mjestu koje Anne Frank zauzima u povijesti i o tome što njezina priča danas znači milijunima koji su njome bili dirnuti. Rečeno mi je da se svake večeri kad sunce zalazi, negdje u svijetu diže zastor u znak početka kazališnog komada napravljenog prema Anninu dnevniku. Ako uzmemo u obzir mnoga izdanja knjige *Het Achterhuis* (*Skrovište*)* – objavljene na engleskom pod naslovom *Anne Frank: The Diary of a Young Girl* – te brojne prijevode Annine priče, njezin je glas dosegnuo najudaljenije kutke svijeta.

Moja mi je suradnica Alison Leslie Gold rekla da će moja sjećanja na to kako su se odvili svi ti tužni događaji naići na odaziv. Budući da su svi ostali sada pokojni, ostajemo samo moj suprug i ja. Pišem o tim događajima onako kako ih pamtim.

* *Het Achterhuis* doslovno znači “stražnja zgrada” (vidi *Dnevnik Anne Frank*, *op. cit.*, bilj. na str. 29).

U duhu izvornoga Annina dnevnika odlučila sam i dalje se koristiti nekim od imena koja je izmislila za brojne sudionike. Sastavila je popis pseudonima koji je pronađen među njezinim papirima. Po svojoj prilici, htjela je prikriti identitet osoba u slučaju da bilo što od njezinih iskustava tijekom skrivanja bude objavljeno nakon rata. Moj nadimak Miep, primjerice, koji je prilično uobičajen nizozemski nadimak, Anne se nije zamarala mijenjati. Mojeg supruga Jana preimenovala je u “Henka”. A naše prezime Gies postalo je “Van Santen”.

Kad je dnevnik prvotno objavljen, gosp. Frank odlučio je upotrijebiti Annina imena za sve osim za svoju obitelj, iz poštovanja prema njihovoj privatnosti. Radi usklađenosti s Anninim dnevnikom, a i radi očuvanja privatnosti, i ja sam tako postupila, koristeći se ili varijacijama Anninih izmišljenih imena ili imenima koja sam sama izmislila za osobe koje se ne spominju u Anninu dnevniku. S tom iznimkom da sam se ovaj put koristila svojim pravim prezimenom Gies. Pravi identitet svih tih osoba brižljivo je dokumentiran u službenim arhivima Nizozemske.

Ondonda je prošlo više od pedeset godina i u pogledu nekih događaja zabilježeni u ovoj knjizi mnoge pojedinosti pamtim tek nejasno. Rekonstruirala sam razgovore i događaje najvjernije što sam mogla. Nije lako iznova oživljavati najsitnije potankosti tih sjećanja. Ni nakon tolikih godina nije postalo nimalo lakše.

Moja je priča – priča vrlo običnih ljudi za neobično strašnih vremena. Vremena kakva se, od srca se nadam, više nikad, nikad neće ponoviti. Na nama je običnim ljudima širom svijeta da se pobrinemo da tako i bude.

MIEP GIES

PRVI DIO
IZBJEGLICE

PRVO POGLAVLJE

Godine 1933. živjela sam sa svojim posvojiteljima Nieuwenhuisovima u Gaaspstraatu 25, dijeleći malenu, udobnu sobu u potkrovlju sa svojom posvojenom sestrom Catherinom. Naša je četvrt bila miran dio Južnog Amsterdama, poznata kao Riječna četvrt jer su ulice bile nazvane po nizozemskim i drugim europskim rijekama čiji se donji tokovi protežu kroz Nizozemsku prema moru, poput Rajne, Maasa, Jekera. Rijeka Amstel praktički se ulijevala u naša stražnja dvorišta.

Taj dio grada bio je izgrađen 1920-ih i početkom 1930-ih kad su velike korporacije u usponu gradile velike stambene blokove za svoje članove uz pomoć vladinih zajmova. Svi smo bili prilično ponosni na takvo napredno ophođenje prema običnoj radničkoj klasi: udoban smještaj, vodoinstalacije, vrtovi puni drveća u stražnjem dijelu svakog bloka. Druge su velike blokove u cijelosti izgradile privatne tvrtke.

Ustvari, naša četvrt i nije bila baš tako mirna. Zrakom su se gotovo neprestano razlijevali cika i smijeh živahne djece; ako ne bi igrala igre, zviždukanjem bi odozdo dozivala svoje prijatelje i prijateljice da izađu. Prijateljstva su uključivala jedinstven glasan zvižduk koji je služio za dozivanje i davanje do znanja tko je dolje. Djeca su uvijek bila u skupinama, jurila u malim čoporima do bazena u Amstelparku ili pjevala dječje pjesme na putu u školu i iz škole. Nizozemska djeca, poput svojih roditelja, razvijala su vjernost u prijateljstvu u vrlo ranoj dobi i jednako su brzo postajala neumoljiva kad bi netko našao prijatelju ili prijateljici.

Gaaspstraat je bila nalik na sve druge ulice; njome se protezao velik peterokatni stambeni blok s nizom veža koje su vodile na strma stubišta. Zgrade su bile sa-

građene od tamnosmeđe cigle, s nakošenim narančastim krovovima. Imale su prozore i sprijeda i straga, drvenih okvira i oličene u bijelo, svaki s drukčijom bijelom čipkastom zavjesom i nikad bez cvijeća ili biljaka.

Naše stražnje dvorište bilo je puno brijestova. Preko puta se nalazilo malo travnato igralište, a s njegove druge strane bila je rimokatolička crkva čija su zvona označavala doba dana; kad bi odjeknula, nebo bi se ispunilo pticama: vrapcima, golubovima, koje su ljudi držali na krovovima, i galebovima. Uvijek galebovima.

Na istoku je naša četvrt graničila s Amstelom, kojim su stalno prolazili brodovi, a na sjeveru s prostranim bulevarom Zuideramstellaan, kojim je vozio tramvaj broj 8 i gdje su na obje strane u ravnim redovima rasli jablanovi. Zuideramstellaan vodio je do Scheldestraata, jedne od obližnjih ulica punih trgovina, kavana i otvorenih cvjećarskih štandova s gomilom svježeg cvijeća jarkih boja.

No Amsterdam nije bio moj rodni grad. Rođena sam 1909. u Beču u Austriji. Kad mi je bilo pet godina, počeo je Prvi svjetski rat. Mi djeca nismo bili svjesni da je počeo rat sve do dana kad smo čuli kako vojnici marširaju ulicama. Sjećam se da sam bila jako uzbuđena i da sam sama istrčala van. Pamtim uniforme, opremu i mnogo ganutih ljudi. Kako bih što bolje vidjela, trčala sam između vojnika koji su marširali i između konja. Neki me vatrogasac uhvatio, uzeo me u ruke i odnio kući, a ja sam sve vrijeme istezala vrat ne bih li što više toga obuhvatila pogledom.

U Beču je bilo starih, oronulih zgrada sagrađenih oko središnjih dvorišta i podijeljenih na mnogo stanova u kojima su živjeli radnici. Mi smo živjeli u jednom od takvih stanova bez dovoljno svjetla. Vatrogasac me vratio zabrinutoj majci i otišao. Majka mi je ozbiljnim glasom rekla: "Na ulicama su vojnici. Nije sigurno. Nemoj ići van."

Nisam razumjela, ali poslušala sam je. Svi su se ponašali jako čudno. Budući da sam bila jako mala, ne pamtim mnogo iz tog razdoblja, osim da su dvojica ujak koja su živjela s nama morala ići u rat i da su zbog toga svi bili veoma uzbuđeni.

Obojica su se sretno vratila, jedan se u međuvremenu oženio. Nijedan se nije vratio živjeti s nama, pa sam do kraja rata živjela samo s majkom, ocem i bakom.

Nisam bila bogzna kako krepko dijete, a zbog ozbiljne nestašice hrane za vrijeme rata postala sam pothranjena i boležljiva. Oduvijek sam bila sitna i, umjesto da se normalno razvijam, činilo se da kopnim. Noge su mi bile poput štapića na kojima su stršala koljena. Zubi su mi bili mekani. Kad mi je bilo deset godina, roditelji su dobili još jedno dijete; još jednu kćer. Sada je za sve bilo još manje hrane. Stanje mi se pogoršavalo i mojim su roditeljima rekli da bih, ako se nešto ne poduzme, mogla umrijeti.

Zahvaljujući programu koji su organizirali radnici u inozemstvu za pomoć gladnoj austrijskoj djeci, osmišljen je plan koji me mogao spasiti od zle kobi. Poslat

će me s drugom djecom austrijskih radnika u daleku zemlju koja se zove Nizozemska kako bi nas ondje nahranili i obnovili nam vitalnost.

Bila je zima (uvijek oštra u Beču), prosinac 1920, pa su me roditelji umotali u sve što su mogli naći i odveli na golem bečki željeznički kolodvor. Ondje smo proveli duge, zamorne sate čekajući da nam se pridruže druga boležljiva djeca. Liječnici su me pregledavali, proučavali su i zagledali moje mršavo, slabo tijelo. Iako sam bila u jedanaestoj, izgledala sam mnogo mlađe. Moja duga, lijepa, tamna plava kosa bila je povezana velikim komadom tkanine zavezanim u veliku pufastu mašnu. Objesili su mi karticu oko vrata. Na njoj je bilo napisano neobično ime, ime ljudi koje nikad nisam upoznala.

Vlak je bio pun djece poput mene, svako s karticom oko vrata. Odjednom više nisam mogla vidjeti lica svojih roditelja i vlak je krenuo. Sva su djeca bila prestrašena, neizvjesna budućnost ulijevala nam je tjeskobu. Neki su plakali. Većina nas nikad nije bila ni izvan svoje ulice, a kamoli izvan Beča. Bila sam preslabla da bih promatrala što se događa oko mene; kloparanje vlaka me uspavljivalo. Uvijek iznova tonula sam u san i budila se. Put je trajao, trajao i trajao.

Kad je vlak stao, bio je mrkli mrak, usred noći; probudili su nas i izveli na peron. Na natpisu pokraj vlaka iz kojeg se i dalje dizala para pisalo je LEIDEN.

Obraćajući nam se na potpuno nepoznatom jeziku, neki su nas ljudi odveli u veliku prostoriju s visokim stropom i posjeli nas na drvene stolce tvrdog naslona. Sva su djeca sjedila jedno pored drugog u dugim redovima. Noge mi nisu dosezale do poda. Bila sam vrlo, vrlo pospana.

Sučelice iscrpljenoj, bolesnoj djeci natiskala se skupina odraslih. Odjednom su se ti odrasli sjatili oko nas te počeli pregledavati naše kartice i čitati imena. Nismo se nikako mogli oduprijeti nadvijenim obličjima i užurbanim rukama.

Neki čovjek, ne baš krupan, ali vrlo snažne građe, pročitao je prezime na mojoj kartici. "Ja", rekao je odlučno, uzeo me za ruku i pomogao mi da siđem sa stolca. Poveo me sa sobom. Nisam se bojala i otišla sam s njim bez ikakvog otpora.

Hodali smo kroz grad mimo građevina koje su se po obliku uvelike razlikovale od onih koje sam vidjela u Beču. Na nebu je sjao zagasitobijeli mjesec. Vrijeme je bilo vedro, i na mjesecini se sve jasno vidjelo. Pozorno sam gledala kamo idemo.

Vidjela sam da izlazimo iz grada. Kuće je zamijenilo drveće. Čovjek je počeo zvižducati. Naljutila sam se. Sigurno je seljak, pomislila sam. Vjerojatno zviždukanjem doziva svojeg psa. Užasno sam se bojala velikih pasa. Srce mi je glasno lupalo.

No samo smo nastavili hodati, nije došao nikakav pas i odjednom se pojavilo još kuća. Došli smo do jednih vrata. Otvorila su se i ušli smo. Ondje je stajala žena koščata lica i brižnih očiju. Digla sam pogled prema stubištu i vidjela da me odozgo promatra mnogo dječjih glava. Žena me uzela za ruku i uvela u drugu sobu, gdje mi je dala čašu pjenušavog mlijeka. Nakon toga povelala me stubištem na kat.

Djece više nije bilo. Žena me odvela u malu sobu u kojoj su bila dva kreveta. U jednom je ležala djevojčica mojih godina. Žena je s mene skinula sve slojeve odjeće, maknula mi mašnu iz kose, pokazala mi da legnem u drugi krevet i pokrila me. Obujmila me toplina. Vjeđe su mi se sklopile. Istog sam trena zaspala.

Nikad neću zaboraviti to putovanje.

Sljedećeg jutra u sobu je došla ista žena, odjenula mi čistu odjeću i odvela me dolje. Ondje su za velikim stolom sjedili onaj snažni čovjek, moja vršnjakinja iz spavaće sobe i četvorica dječaka različite dobi; sva lica koja su sinoć buljila u mene sada su me za stolom okružila znatiželjnim pogledima. Ja nisam razumjela ništa što su oni govorili, oni nisu razumjeli ništa što sam ja govorila, sve dok se najstariji dječak, koji je pohađao učiteljsku školu, nije poslužio oskudnim njemačkim koji je ondje naučio kako bi mi preveo najjednostavnije stvari. Postao je moj tumač.

Unatoč jezičnoj barijeri sva su djeca bila ljubazna prema meni. Ljubaznost mi je, u mojem iscrpljenom stanju, mnogo značila. Bila mi je lijek koliko i kruh, marmelada, slasno nizozemsko mlijeko, maslac i sir ili ugodna temperatura zagrijanih soba. A tek one male čokoladne pahuljice koje su zvali "zrna tuče" i komadići čokolade zvani "mišići" koje sam, kao što su me naučili, stavljala na kruh s debelim slojem maslaca – takve su mi poslastice dotad bile nezamislive.

Nakon nekoliko tjedana počela mi se vraćati snaga. Sva su djeca išla u školu, uključujući i najstarijeg, mojeg tumača. Svi su vjerovali da je najbrži način da dijete nauči nizozemski taj da ga pošalju u nizozemsku školu. Stoga me onaj čovjek opet uzeo za ruku, odveo me do lokalne škole i dugo razgovarao s ravnateljem. Ravnatelj je rekao: "Neka dođe k nama."

U Beču sam bila u petom razredu, ali u Leidenu su me vratili u treći. Kad me ravnatelj doveo u nepoznati razred i na nizozemskom objasnio djeci tko sam, svi su mi htjeli pomoći; toliko mi je ruku bilo pruženo da me povede da nisam znala koju da primim prvu. Sva su me djeca posvojila. Ima jedna dječja priča u kojoj poplava odnese djetesce u drvenoj kolijevci, pa ono pluta na pobješnjelim vodama i svakog bi trena moglo potonuti, a onda na kolijevku skoči mačka i skakuće s jednog kraja na drugi održavajući je na površini sve dok napokon iznova ne dodirne čvrsto tlo i dijete bude na sigurnom. Ja sam bila to dijete, a svi ti Nizozemci u mojem životu bili su mačke.

Do kraja siječnja mogla sam razumjeti i reći poneku riječ nizozemskog.

U proljeće sam bila najbolja u razredu.

Moj boravak u Nizozemskoj trebao je trajati tri mjeseca, ali još uvijek sam bila slaba, pa su liječnici preporučili da ostanem još tri, zatim još tri. Obitelj me brzo prigrlila. Počeli su me smatrati jednom od svojih. Dječaci su govorili: "Imamo dvije sestre."